

Türkiye’de Atatürk Dönemi’nde (1923-1938) Uygulanan Para Politikaları

Araş. Gör. Ozan BAHAR

Muğla Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, MUĞLA

ÖZET

Para politikası tedbirlerinin ekonomik istikrar ile olan ilişkileri konusunda ülkemizdeki uygulamalardan alınacak önemli dersler vardır. Özellikle 1923-1938 yıllarını kapsayan Atatürk dönemi para politikası uygulaması, asker kişiliği ve kimliği olan ulu önderin ekonomi alanında da ortaya koyduğu dehasını ifade etmek açısından önemlidir. Çünkü, günümüzde birçok bürokrat ve siyasinin yapamadığını Atatürk tek başına ve hem de yıkılan bir imparatorluğun kalıntıları üzerindeki yeni Türk Cumhuriyetinin ilk on beş yılında gerçekleştirmiştir.

Atatürk’ün ortaya koyduğu Karma Ekonomi Modeli’nin temel özellikleri makro büyüklükler açısından incelenecek olursa; ele alınan konulardan bir tanesi; enflasyonu önleyen güçlü bir Türk Lirası, iyi işleyen bir bankacılık sistemi organizasyonu ve sonuçta kaynak ve harcamaları birbirine eşit bir para politikasıdır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye’de 1923-1938 yıllarını kapsayan Atatürk dönemi para politikasını incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Para politikası, Atatürk Döneminde Para Hareketleri.

ABSTRACT

There are important lessons to be taken from the applications in our country on the relationship between money policy precautions and economic stability. The money policy application in the period of Atatürk covering especially the years between 1923-1938 is very important in expressing the genius brought into the economics field as well, by the great leader Atatürk, who had military personality and identity. It is important because Atatürk not only managed what many current bureaucrats and politicians cannot do on his own, but also he did it in the first 15 years of the new Turkish Republic established on the ruins of the collapsed empire.

When the basic characteristics of mixed economy model which Atatürk presented are studied according to macro dimensions, one of the subjects handled is a strong Turkish Lira which prevents inflation, a banking system organization which works well and a money policy in which sources and expenses are equal. The aim of this study is to discuss the money policy in the period of Atatürk from 1923 to 1938 in Turkey.

Key Words: Money Policy, Money Action in The Period of Atatürk.

Giriş

Para politikası, talebin idare edilmesi ve iktisat politikasınca tespit edilen hedefe tevcih edilmesidir (Kanyılmaz 1999:272). Para politikasının hedefi fiyat istikrarını muhafaza etmek kaydıyla üretim seviyesinin en az işsizliğe meydan verecek ya da tam istihdamı sağlayacak tarzda devamını temin etmektir. Belirtilen uygulamaları yapabilmek için de para politikası araçları, diğer iktisat ve maliye politikası araçları ile ahenk içinde sevk ve idare edilir. Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın (TCMB) temel amacı fiyat istikrarıdır. Banka fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikası ve kullanacağı para politikası araçlarını kendisi belirler. Ayrıca banka fiyat istikrarı ile gelişmemek kaydı ile büyüme ve istihdama destek verir.

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli ekonomik sorunlarından biri, ekonomide fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Bu da para politikasının önemini daha arttırmaktadır. Enflasyon oranı ile enflasyon oranının oynaklığı, yani belirsizlik arasında güçlü bir ilişki vardır. Enflasyondaki istikrarsızlığın yüksek enflasyon oranlarında daha fazla olduğu, dahası artan istikrarsızlığın enflasyon düzeyini de yukarı çekici bir etki yaptığı ve bu karşılıklı etkileşimin bir kısır döngü oluşturduğu iktisat literatüründe bilinen bir gerçektir. Enflasyon oranının yüksek olduğu ortamlarda gelecekteki enflasyon oranlarına dair belirsizlik de yüksek olmaktadır. Yüksek enflasyon ortamlarında, ileriye dönük öngörülerde bulunmak daha zor hale gelmekte ve artan belirsizlik zaman ufku daraltarak yatırım kararlarını güçleştirmektedir. Bu da büyümeyi engeller. Büyümeyen bir ekonomi ise, istikrarsız bir ekonomidir.

Çalışmanın amacı, Türkiye’de 1923-1938 yıllarını kapsayan Atatürk dönemi para politikasını incelemektir. İlk olarak Osmanlı dönemindeki bankacılık ve para konularıyla beraber, Osmanlı Bankası’nın bu dönemdeki para politikası ve merkez bankacılığını yürütmedeki önemli rolü ele alınmıştır. Daha sonra ise Atatürk döneminde uygulanan para politikası, 1920-1932 ve 1933-1938 yıllarını kapsayacak şekilde iki ayrı dönem olarak irdelenmeye çalışılmıştır.

I. Para Politikasının Değerlendirilmesi İçin Teorik Bir Çerçeve

Para arzını değerlendirmek için, para arzının bileşenlerini belirlemek gerekmektedir. Para arzı iki bileşime ayrılabilir: Kısaca bir ekonomideki para miktarı, nakit para (C) ile mevduatların (D) toplamı olarak tanımlanabilir. Ekonomide halkın nakit veya mevduat tutma kararları, bankaların kredi politikaları ile beraber nakit paranın yaratıcısı olan merkez bankası ekonomideki para miktarının belirlerler. Bu çalışmada Atatürk dönemindeki para politikası değerlendirilmek istendiğinden, para yaratım sürecinde bankaların ve merkez bankasının rolü üstünde durulacaktır. Merkez bankasının para yaratım sürecindeki rolünün gösterilebilmesi için ekonomideki toplam para miktarı ile emisyon arasındaki ilişkinin analiz edilmesi gerekmektedir (Fischer, Dornbusch 1998:401-408).

Merkez bankasının yarattığı kağıt para, piyasada iki farklı şekilde dolaşımında bulunmaktadır. İlki emisyonudur ve C nosyonu ile gösterilmektedir. İkincisi, her hangi bir şekilde piyasa çıkmış olan paranın, merkez bankasının rezerv hesabında (R) depo edilmesidir. Ekonomideki toplam para arzına M denilirse,

$$(1) \quad M=C+D \text{ dir.}$$

Merkez bankasının yarattığı paraya parasal taban H denilirse,

$$(2) \quad H=C+R \text{ dir.}$$

1 ve 2 nolu denklem bir biri ile orantılanır ve eşitliğin sağ tarafındaki terimim pay ve paydası D ile bölünürse parasal taban veya emisyon ile toplam para miktarı arasındaki ilişkiler ortaya çıkar.

$$(3) \quad \frac{M}{H} = \frac{\frac{D}{D} + \frac{C}{D}}{\frac{R}{D} + \frac{C}{D}}$$

Üç nolu eşitliğin her iki yanını H ile çarpılırsa, ekonomideki toplam para miktarı ile parasal taban-emisyon arasındaki ilişki tanımlanmış olur. R/D oranı, merkez bankalarının para politikasına şekil vermede kullandıkları bir para politikası aracıdır. Çalışmada bu karşılık oranları politikası üzerinde durulmayacaktır. C/D oranı, yani nakit mevduat oranı da özel iktisadi birimler tarafından belirlendiği için veri büyüklüktür. Dolayısıyla 4 nolu denklemin sağ tarafındaki ilk ifadeye bir para metre olarak bakıldığında, ekonomideki toplam para miktarı emisyon hacminin bir fonksiyonu olmaktadır. Çünkü $H=C+R$ dir. C emisyon, R de daha önce yapılmış olan emisyonun merkez bankasına dönmüş şekli başka bir şey değildir.

$$(4) \quad M = \frac{\frac{D}{D} + \frac{C}{D}}{\frac{R}{D} + \frac{C}{D}} H$$

Dolayısıyla Atatürk dönemindeki para politikasını anlamak için emisyondaki gelişmeye bakılmakta ancak yeterli olmamaktadır. Yeterli şart şudur: Emisyon hacmindeki gelişmeye bağlı olarak ekonomideki toplam para miktarının gelişmesine bakmak gerekmektedir. Buradaki gelişmenin sıkı ve gevşek para politikası olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğinin anlaşılabilmesi içinde, toplam para miktarındaki gelişimin enflasyon oranıyla kıyaslanması gerekmektedir. Bunun daha iyi anlaşılması için, miktar teorisini logaritmik olarak göstermek gerekmektedir. Bilindiği üzere miktar teorisi $MV=PY$ şeklinde ifade edilir. M para miktarı, P fiyatlar genel düzeyi, V paranın dolaşım hızı (ki bu analizde istikrarlı bir büyüklük kabul edilmektedir), Y de reel çıktı miktarını göstermektedir. Miktar teorisi logaritmik olarak, paranın dolaşım hızındaki değişme sıfıra eşit kabul ($v=0$) edilirse aşağıdaki 5 nolu denklem elde edilir.

$$(5) \quad m = p + y \Rightarrow m - p = y$$

Eğer ekonomi büyümüyorsa, yani $y=0$ ise ekonomideki para miktarı p kadar artıyorsa nötr bir para politikasının izlendiği, eğer $m < p$ şeklinde para miktarı azaltılıyorsa sıkı, eğer $m > p$ şeklinde para miktarı arttırılıyorsa gevşek para politikasının izlendiği rahatlıkla söylenebilir (Baro 1993:101-102).

Cumhuriyet döneminde uygulanan para politikasının daha iyi anlaşılması için bakılması gereken son bir noktada, paranın hangi kaynaklardan yaratıldığını bilmektir. Özellikle burada bütçe denkliği önemli bir kavramdır. Aşağıdaki tip bir bütçe finansmanı enflasyonisttir.

$$(6) \quad G_t - T_t = \Delta M_t + \Delta B_t - rB_{t-1}$$

6 nolu denklemden de anlaşılacağı üzere, kamu harcamaları (G) vergi gelirlerinden (T) daha büyük ise, kamu para basmak veya borçlanmak zorunda kalacaktır. Her iki durum da, para politikasının en temel amacı olan düşük enflasyon hedefi ile çelişkili finansman biçimleridir (Champ, Freeman 1994:197). Örneğin, denk bir bütçe olduğu zaman, yani $G=T$ olduğunda, 6 nolu denklemin sol tarafı sıfıra eşit olur ki, böyle bir ekonomide karşılıksız para basılmayacağı gibi borçlanmaya da gerek kalmaz. Dolayısıyla Atatürk dönemi para politikasının değerlendirilebilmesi için de bütçenin durumuna bakmak gerekmektedir.

II. Cumhuriyet Öncesi Para Hareketleri ve Osmanlı Bankası

Para politikasının en önemli kurumları, hiç kuşkusuz ki bir ülkede bankacılık sistemi içinde yer alan bankalardır. Bunların içerisinde de en önemlisi Merkez Bankalarıdır. Türk Merkez Bankacılığının geçmişi ise Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde bankacılık, Hazinesin finansman gereksiniminin karşılanması amacı ile azınlıklar tarafından başlatılmıştır. Tanzimat'ın ilanından sonra, 1847'de Bank-ı Dersaadet İstanbul Bankası kurulmuş olmakla birlikte, 1852'de faaliyetine son verilmiştir (Bakan 2002:31). Daha sonra ise modern Merkez Bankacılığının bazı görev ve yetkileri, 1856 yılında İngiliz sermayesiyle Londra'da kurulan ve 1863'te Fransız sermayesinin de katılması ile bir İngiliz-Fransız ortak kuruluşu olan, Osmanlı İmparatorluk Bankası (Kepenek 2000:20) adındaki bir banka tarafından yerine getirilmiştir.

Osmanlı Bankası, 1863'ten itibaren Osmanlı devletinde banknot ihraç tekeli elinde tutmuş, 1875 ve 1895'te imtiyazı yenilenmiştir. Önce % 50, sonra % 33 altın karşılığı banknot ihraç etme yetkisi böylece sürdürülmüştü (Kazgan 1999:61). Hükümet bu imtiyaz süresince kağıt para çıkarmamayı ve bu konuda başka kuruluşlara izin vermemeyi kabul ediyordu. İç ve dış borçlara ilişkin faiz ve anapara ödemelerini üstlenecek olan banka (Yavi 2001:74), devletin haznedarlığını yapacak, devlet gelirlerini toplayacak, Hazine ödemelerini yerine getirecek ayrıca hazine bonolarını iskonto edecekti. Banka ve şubeleri her türlü vergi ve resimden muaf tutulmuş, adeta "devlet içinde devlet" olmuştu. Çünkü başta Osmanlı Bankası olmak üzere, Osmanlı döneminde ve Cumhuriyetin kuruluş döneminde faaliyet gösteren yabancı bankaların temel amacı, yurt dışından getirilen sermaye aracılığıyla ticaretin ve özellikle de yabancı yatırımların finansman açısından desteklenmesiydi (İstanbul Menkul Kıymetler Borsası 1999:67).

Osmanlı Bankası, İmparatorluğun ve Cumhuriyet rejiminin ilk yıllarının devlet bankası olma sıfatıyla, zamanın mali ve para meselelerinin tam merkezindeydi, devletin genel olarak kamu sektörünün bütün mali ve para faaliyetleriyle ilgili birinci elden belgelere doğrudan ulaşma imkanına sahipti (Eldem 2000:2). Böylece, hem uzmanlığı hem de devlet maliyesiyle doğrudan ilgisi sayesinde Osmanlı Bankasının, Osmanlı para ve mali politikalarının oluşturulmasında etkin olduğu anlaşılmaktadır. Daha da önemlisi, Osmanlı devletinin parasal girişimlerinin çoğunun hayata geçirilmesi için kendi şube

ağıyla hizmet veren, para, bilgi, teknoloji ve personel de temin eden banka, bu politikaların uygulanmasında olağanüstü bir rol oynamıştır.

III. Atatürk Döneminde Uygulanan Para Politikası (1923-1938)

A. 1920-1932 Kuruluş Yılları

Türkiye Cumhuriyeti ekonomik yönden çok güç şartlar altında kurulmuştur. Savaşın yıkıcı tesirleri, gelişmemiş bir sanayi yapısı, tarımdaki ilkel metotlara bağlı bir ekonomi, Osmanlı Devletinden kalan dış borçlar bu dönemin sıkıntı kaynakları arasında yer almıştır (Akdiş 1996: 96).

Kurtuluş savaşının kazanılması ve Cumhuriyetin ilanından sonra, ülkede bankacılık ve kredi sisteminin yabancı sermayenin denetiminde olduğu görülmektedir. Savaş ve barış döneminde ülkemizdeki çalışmalarını askıya alan Osmanlı Bankası ile Maliye Bakanlığı, Lozan Konferansından sonra yeni bir antlaşma yaparak, Cumhuriyetin kurulmasından sonraki ilk yıllarda süresi 1925 yılında dolacak olan Osmanlı Bankası'nın imtiyazının uzatılması sorununu aşmaya çalışmışlardır. Bunun üzerine Cumhuriyet yöneticileri, ekonomik durumun da yeni bir banka kurmaya olanak vermemesi üzerine, Osmanlı Bankası'nın imtiyaz süresini 1935 yılına kadar uzatmışlardır. Yalnız yeni antlaşmada, Hükümetin banknot ihraç edebilecek bir devlet bankası kurması halinde Osmanlı Bankası'nın itiraz hakkı olmayacağını belirten bir hükme yer verilmiştir (Akgönül 2001:120-121).

Atatürk ve Cumhuriyetin kurucuları, 1919'da Osmanlı İmparatorluğundan altın ve yabancı paralar karşısında değeri kuşkulu 158.518.138,60 Türk Lirası kâğıt para devralmıştı. Atatürk para değerinin istikrarlı kalmasına çok fazla önem vermiş, bunu bir prestij göstergesi saymış ve İstiklal Savaşı içinde bile savaş ihtiyaçlarının para basmak suretiyle karşılanmasına izin vermemiştir. Kaldı ki savaş dönemlerinde savaşı finanse etmenin en kolay ve ucuz yolu, para arzını arttırarak oluşturulacak enflasyon ile savaşın finanse edilmesidir (Çolak 1998:223). Atatürk birçok devlet liderinin tercih ettiği bu yöntemi tercih etmemiştir. Ayrıca, tahrip olmuş bir ülkenin yeniden yapılanması ve birçok yabancı şirkete ait kuruluşların millileştirilmesi uğraşları büyük harcamalar gerektirdiği halde ve bu dönemde Düyun-u Umumiye borç taksitlerinin ödenmeye başlanmasına ve tarım sektöründen vergilerin kaldırılmasına rağmen, Atatürk denk bütçe politikasından taviz vermeden oldukça istikrarlı bir *sıkı para politikası* uygulamıştır (Eren 2002:212-213).

Tablo 1: Atatürk Döneminde Konsolide Bütçe İle İlgili Gelişmeler (Bin TL)

Yıllar	Başlangıç Ödeneğine Göre			Gerçekleşen Değerlere Göre		
	Kamu Gelirleri	Kamu Giderleri	Bütçe Dengesi	Kamu Gelirleri	Kamu Giderleri	Bütçe Dengesi
1923	93.638	112.674	-19.036	111.271	105.927	5.344
1924	129.215	140.433	-11.218	138.416	131.628	6.788
1925	191.319	183.933	7.386	170.391	201.450	-31.059
1926	190.159	190.104	55	180.363	172.187	8.176
1927	194.581	194.455	126	202.239	198.951	3.288
1928	207.173	207.169	4	222.030	201.133	20.897
1929	220.546	220.411	135	224.143	213.367	10.776
1930	222.732	222.647	85	217.451	210.130	7.321
1931	186.706	186.582	124	165.228	181.861	-16.633
1932	169.355	169.147	208	186.817	212.011	-25.194
1933	170.477	170.475	2	174.296	173.609	687
1934	184.081	184.076	5	207.277	228.859	-21.582
1935	195.013	195.011	2	231.391	259.589	-28.198
1936	212.764	212.756	8	271.078	252.402	18.676
1937	231.020	231.018	2	314.170	287.184	26.986
1938	250.049	249.954	95	322.934	303.889	19.045

Kaynak : DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-1990*, DİE Yayını No 1472, Ankara 1991 s.291991,

Tablo 1’de de görüldüğü gibi, Atatürk döneminde denk bütçeyi amaçlayan maliye politikasına önem verilmiş ve 1925 yılında aşar vergisinin kaldırılmasından, 1931-32’de Lozan antlaşması gereği Düyun-u Umumiye borç taksitlerinin başlamasından ve 1934-35 yılında da devlet yatırımlardaki artış nedeniyle oluşan açıklar haricinde bütçe hep fazla vermiş ve uygulanan sıkı para politikasını desteklemiştir.

Para politikası açısından ülkenin bağımsızlığını Atatürk şöyle açıklıyordu (Özgüven 1998:3298): *“Türk Lirasının yabancı paralar karşısında değerini koruması, uluslararası piyasalarda itibar kazanması, iç fiyatlarda istikrar sağlanması, ödemeler dengesindeki açıkların kapatılması ve dış borçların zamanında ödenmesi bağımsızlıktan başka bir şey değildir.”* Atatürk’ün para değerinin korunması işine verdiği önem, her türlü tartışmanın üzerinde, ekonomik politikasının temel taşlarından biridir. Atatürk’ün para değerinin düşmesine karşı gösterdiği özenin en önemli belirtisi, 1919-1938 arasındaki % 23 oranındaki artışın % 15’lik kısmının, 1938 yılının son yarısında ortaya çıkmış olmasıdır (Aysan 2000:60).

Cumhuriyet’in ilk on yılında para miktarı artırılmamış, hatta belirli bir oranda azaltılmıştır. Bundan amaç, Türk parasına karşı halkın güvenini yeniden kazanmaktır. Dolayısıyla, 1923’te 159 milyon TL. olan para miktarı (Tablo 2), 1925’te 165, 1927’de 153 ve 1929’da 159 milyon TL. dolayında olmuştur (Aysan 2000:174). 1926’da 8 milyon TL. dolaşımdan çekilmiş, 1928’e kadar piyasaya yeni para çıkarılmamıştır. 4 Şubat 1928 tarih ve 1207 sayılı yasa ile toplam değeri

5 milyon TL. olan madeni para çıkarılması kabul edilmiştir. Bu Cumhuriyet Hükümetinin açığa çıkardığı ilk para olmuştur (Akgönül 2001:123).

Kısaca, Türkiye Cumhuriyetinde 1930'a kadar kağıt para arzı hemen hemen hiç değişmeden kalmıştır denilebilir. Bu davranışta Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan enflasyonun kötü anısı etkili olmuştur. Uygulanan oldukça sıkı olan para politikası sayesinde, 1914- 1920 yılları arasında rekor düzeye ulaşan enflasyon olayı, Atatürk döneminde hiç görülmemiş ve hatta dünya ekonomik bunalımının etkisiyle de birleşerek deflasyonist ortam yaratmıştır. Fiyatlar genel düzeyi (Tablo 3), 1923-30 yılları arasında ortalama olarak yılda % 4, 1930-38 yılları arasında ise % 2 gerileme göstermiştir (Eren 2001:20).

Tablo 2: Atatürk Döneminde Emisyon Hacmi ve 1 Sterlin Eşdeğeri.

Yıllar	Emisyon Hacmi (Milyon TL)	1 Sterlin Eşdeğeri (Kuruş)
1923	159	763
1924	161	836
1925	165	892
1926	153	928
1927	153	945
1928	153	956
1929	159	1009
1930	163	1032
1931	159	965
1932	164	741
1933	161	702
1934	165	636
1935	170	616
1936	179	624
1937	169	624
1938	194	616

Kaynak:M.A.Aysan, **Atatürk'ün Ekonomi Politikası**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2000, s .174.

Teorik kısımda izah edilen $m = p+y$ eşitliğine göre, 1923-1930 yılları arasında, $m < p$ olduğundan sıkı para politikası uygulandığını rahatlıkla söylemek mümkündür. Çünkü; Tablo 3'de görüldüğü gibi 1923-1930 arasında, $m=0.4$, $p=(-4)$ ve $y=8.5$ 'dir. Buradan, $0.4=(-4)+8.5$ ise $p > m$ olduğu görülmektedir. Aynı şekilde 1930-1938 yılları arasında; $m=2.1$, $p=(-2)$ ve $y=6.4$ 'dir. Buradan, $2.1=(-2)+6.4$ ise $p > m$ olduğu ve dolayısıyla da sıkı para politikası uygulandığı söylemek çok doğru olacaktır.

Tablo 3: Atatürk Döneminde Para-Kredi ve Enflasyon Değerleri.

Yıllar	Emisyon Hacmi		Kredi Hacmi Milyon TL	Reel Büyüme %	Yıllık Enflasyon Oranı %
	Milyon TL	Yıllık Artış %			
1923	159	--	50	--	--
1930	163	0.4	100	8.5	-4.0
1938	194	2.1	200	6.4	-2.0

Kaynak: Aslan Eren, **Türk İktisat Tarihi Ders Notları**, Muğla 2001, s . 20.

Dönem içinde dolaşımdaki para miktarı artmamasına karşın, kaydi para hacmi ve kredilerle bunun telafi edildiği görülmektedir. Yani bu dönemde, banka mevduatlarında önemli gelişme olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki, toplam banka mevduatı 1926’daki 126 milyon TL seviyesinden sürekli bir yükselme ile 1929’da 343 milyon TL’ ye ulaşmıştır. Bu yıllar arasında kağıt paranın toplam para arzı içindeki nispi payı % 56’dan % 32’ye düşmüştür. Kağıt para arzı sabit kaldığı halde, toplam para arzının 269 milyon TL’den 466 milyon TL’ye yükselerek % 73 oranında genişlemiş olması, tedavül aracına olan ihtiyacın bir ölçüde bankacılık sektörü kanalıyla karşılandığını göstermektedir (Şahin 1995:46).

1929 yılından itibaren ödemeler bilançosunda meydana gelen açıklardan dolayı hükümet, ithalatı kısıtlamış ve dış borç ödemelerini ertelemiştir. Sterlin 1929 yılının yedi ayında 10 lira civarından 10.5 liraya yükseldi. 1920’li yılların geçerli kambiyo sistemi içinde Türk lirasının değerindeki bu düşme hükümet çevrelerini ağır bir “para buhranı”ndan söz etmeye yöneltecek ve bir yıl içinde dış ticaret ve kambiyo rejimlerinde ilk ciddi devlet müdahalelerini tahrik edecekti (Tunçay vd. 1997:286). 1929 yılına kadar Türk parasında görülen nispi istikrarın, Dünya Ekonomik bunalımının etkisiyle bozulması, 20 Şubat 1930 tarih ve 1568 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun çıkarılarak döviz üzerindeki devlet kontrolü kuvvetlendirilmesine neden olmuştur (Güven 1968:47). Bu yasada döviz, tahvil alım ve satımı ile Türk parasının korunması hakkında esaslı önlemler alınmıştır. İstiklal Savaşı içinde bile savaş ihtiyaçlarının para basmak suretiyle karşılanmasına izin vermeyen Atatürk, 1929 yılında ortaya çıkan bu durum karşısında hemen hükümeti uyarılmış ve yıl içinde alınan önlemlerle Türk Lirası değeri 1931’den başlayarak sürekli artmıştır (Tablo 2). 1919’dan beri ülkeyi enflasyonsuz bir yönetimle 1931 yılına getiren Atatürk, o tarihten sonra da emisyonun bir finansman aracı olarak kullanılmasına izin vermemiştir.

Bu dönemde para politikası açısından en önemli gelişme hiç kuşkusuz ki, 11 Haziran 1930 tarihinde 1715 sayılı kanunla TCMB kurulmasıdır. Anonim bir şirket statüsünde kurulan TCMB’nin hisselerinin bir kısmı maaşlarından taksitle kesilmek üzere devlet memurlarına satılmış ve Hazinesin payı % 15 ile sınırlandırılmıştır (Ayhan 1999:268). TCMB’nin kuruluş yasasında bankanın temel amacı, ülkenin ekonomik kalkınmasına yardım etmek olarak belirlenmiştir. Banka, banknot miktarını düzenleme, reeskont, faiz ve iskonto oranlarını saptama,

para piyasasını denetleme, hazine işlemleri yapma ve hazine ve hükümetle birlikte paranın kararlılığını sağlama gibi işlevleri üstlenmiştir (Kepenek 2000:40-41). Bankanın işlevleri 1938'de yasada yapılan bir değişiklikle kamu kuruluşlarının finansmanını sağlayacak biçimde genişletilmiştir.

TCMB'nın faaliyete geçtiği yıla kadar emisyon işleri Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. Merkez Bankasının kuruluşu ile kredi işlemleri sınırlı tutulmuş iken, özellikle kamu kesiminden gelen kredi talebinde hızlı bir artış gözlenmiş bu da kredi hacminde artışlara neden olmuştur.

B. 1933-1938 Planlı Devletçilik Dönemi

1920'li yıllarda olduğu gibi bu dönemde de hükümetler sıkı ve sağlam para ve denk bütçe ilkelerinden ayrılmamıştır. Paranın dış değerini koruması bir ulusal prestij sayılmış, enflasyonist baskıların ortaya çıkmasından özenle kaçınılmıştır.

Bu dönem sanayileşme gayretlerinin arttığı, birçok sınai tesisin devlet eliyle kurulduğu yılları kapsar. Dönemin bir diğer özelliği kalkınmada devletin faal rol alması, ekonomik hayatta devletçilik prensiplerinin hakim olmasıdır.

1933-1938 döneminde devletin ekonomideki rolü artınca, para arzında devlete düşen payın daha da artması gerekmiştir. Hazine bonoları için öngörülen sınırlamalar 1936 yılında gevşetilmiştir. 1938 yılında da TCMB'na, kamu kurum ve kuruluşlarının hazine bonolarını iskonto etme ve avans verme yetkisi verilmiştir. Bu dönemde Merkez Bankası bir yandan reeskonta başvuran bankaları reeskont oranıyla kontrol etmeye çalışmış, öte yandan da devletin kredi ihtiyaçlarını gidermiştir. Devlet sektörüne açılan kredilerin miktarı devletin ekonomideki rolünün genişletilmesinden dolayı artmıştır (Akgönül 2001:124-125). Örneğin 1936 yılında kamu kesimine verilen krediler 27 milyon iken, özel sektöre açılan krediler 15.3 milyon liradır. 1937'de ise bu miktarlar, kamu kesimine 2.5 milyon, özel kesime 15.2 milyon olarak gerçekleşmiş; 1938'de 88 milyon kamu kesimine, 17.1 milyon ise özel kesime olmak üzere büyümüştür (Parasız 1993:219).

Dönem itibariyle emisyon hacminde önemli bir artış olmamış ve bu konudaki muhafazakar yaklaşım sürdürülmüştür. 1933-1938 yılları arasında emisyon hacmi 161 milyon TL. den 194 milyon TL. ye yükselmiş, yani 6 yılda sadece % 20.4 oranında bir artış olmuştur (Tablo 2). Toplam banka mevduatları aynı dönemde 129 milyon TL. den 201 milyon TL. ye çıkmıştır. Banka mevduatlarının tamamı para arzına dahil edilirse, bu dönemde para arzındaki artışın % 34.9 veya yıllık ortalama % 5.8'den ibaret olduğu anlaşılır. 1933-1938 yılları arasında GSMH yıllık ortalama % 8.8 artmıştır (Eğilmez, Kumcu 2002:103). Bu durumda, ekonomiye ihtiyacının altında para aktarıldığı belirtilebilir. Bu hükümetin, yeni kaynaklara çok fazla ihtiyacı olmasına rağmen emisyonu bir finansman aracı olarak kullanmak istemediğini göstermektedir (Şahin 1995:72). Tabii ki bu yönde bir politika izlenmiş olmasının nedeni, 1929 Dünya Ekonomik bunalımı dolayısıyla ithal edilen deflasyon ve izlenen sıkı para politikasıdır.

Tablo 4: Atatürk Döneminde Milli Gelir, Reel Büyüme ve Kişi Başına Düşen GSMH'nın Gelişimi.

Yıllar	Milli Gelir (Milyon)	Reel Büyüme (%)	KBGSMH (\$)
1923	570.4	0.0	47.5
1924	623.7	14.9	50.3
1925	815.8	12.8	63.2
1926	855.2	18.2	64.3
1927	750.6	-12.8	55.2
1928	828.7	11.0	59.6
1929	1.001.5	21.6	70.5
1930	745.5	2.2	51.4
1931	659.5	8.7	44.6
1932	555.1	-10.7	36.8
1933	687.6	15.8	44.6
1934	965.2	6.0	61.5
1935	1.039.7	-3.0	65.0
1936	1.345.2	23.2	82.0
1937	1.433.7	1.5	86.4
1938	1.504.5	9.5	89.0

Kaynak: Mahfi Eğilmez, Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası**, Om Yayınevi, İstanbul 2000, ss.102-107.

Tablo 4'e bakıldığında, Atatürk döneminin sadece para politikası açısından değil, diğer makro büyüklükler açısından da ne kadar başarılı olduğu görülmektedir. 1923 yılında 570.4 milyon dolar olan milli gelir, 1938 yılında yaklaşık üç kat artarak 1.504.5 milyon dolara, aynı şekilde 1923 yılında 47.5 \$ olan KBGSMH, 1938 yılında yaklaşık iki kat artarak 89 \$'a çıkmıştır. Reel büyümeye bakıldığında ise 1923-1938 yılları arasında 1927, 1932 ve 1935 yılları haricinde yüksek oranlı büyüme rakamları görülmektedir. Özellikle de, 1929 ve 1936 yılları, 1946 yılını saymazsak Cumhuriyet tarihi için rekor sayılan büyüme rakamlarına sahiptir (Eğilmez, Kumcu 2002:103). Yukarıda Atatürk dönemi için belirtilen bu makro büyüklükler, Türkiye'de son yıllarda meydana gelen krizlerin etkisiyle gerileme gösteren temel makro ekonomik büyüklüklerle kıyaslanacak olursa; 2002 yılında TEFE yıl sonu itibarıyla % 30.8, reel büyüme oranı 2001'deki % -9.5'lik azalmanın ardından % 6.5 ve 39 katrilyon liralık bir bütçe açığı ki bunun GSMH'ya oranı % 14.4'dür (Maliye Bakanlığı 2003:4-12), Atatürk'ün yaşadığı dönem itibarıyla ne kadar başarılı olduğu bir kez daha gözler önüne serilmektedir. Ayrıca kişi başına düşen GSMH'ya bakılacak olursa, 1998 yılındaki 3255 dolar seviyesinden sürekli düşüş göstererek 2002 yılında 2584 dolara gerilediği görülmektedir (Milliyet, 31 Mart 2003).

Sonuç ve Öneriler

Atatürk, ülkenin tam bağımsızlığı için ekonomik bağımsızlığına kavuşması ve bunun için de kaynakların el verdiği ölçüde, ekonomik kalkınmanın hızla sağlanması gereğine inanmıştır. Ayrıca Atatürk, para arzı ile para talebi arasında denge kurulmasını istemiş, durup dururken açıktan para basımı yolu ile para arzının artmasına taraftar olmamıştır. Atatürk enflasyona başvurmadan, ülkenin kalkınmasını önermiştir. Bu nedenle Kurtuluş Savaşı yıllarında askeri olaylara verdiği önemi, Cumhuriyet yıllarında Türk Ekonomisine yönlendirmiştir. Üstelik bu alandaki düşünce ve uygulamaları ile, askeri ve siyasi alanda olduğu kadar, ekonomik alanda da büyük bir önsezi bilgi ve basiret sahibi olduğunu kanıtlamıştır. Günümüz hükümetlerinin yapması gereken ise, Atatürk döneminde uygulanan para ve maliye politikalarını çok iyi analiz ederek, onlardan bir ders almaları ve gerekli plan ve programları buna göre hazırlamalarıdır.

KAYNAKÇA

a. Kitaplar

- AKDIŞ, Muhammet (1996). *Para Politikalarının Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkinliği ve Türkiye*, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını No:2.
- AYSAN, Mustafa (2000). *Atatürk'ün Ekonomi Politikası*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- BARRO, R.J. (1993). *Macroeconomics*, Newyork: John Wiley&Sons Inc.
- CHAMP, B. ve FREEMAN, S. (1994). *Modelling Monetary Economies*, Newyork: John Wiley&Sons Inc.
- ÇOLAK, Ö.Faruk (1998). *Finansal Piyasalar ve Para Politikası*, Ankara: Gazi Kitapevi.
- EGİLMEZ, M. ve KUMCU, E. (2000). *Ekonomi Politikası*, İstanbul: Om Yayınevi.
- ELDEM, Edhem (2000). *Osmanlı Bankası Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- EREN, Aslan (2002). *Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunlar*, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayını.
- EREN, Aslan (2001). *Türk İktisat Tarihi Ders Notları*, Muğla.
- FISCHER, S. ve DORNBUSCH, R. (1998). *Makro Ekonomi*, İstanbul: Akademi Yayınları.
- GÜVEN, Özcan (1968). *Daraltıcı Para Politikasının Teorik ve Teknik Esasları*, İzmir: İstiklal Matbaası.
- KAZGAN, Gülten (1999). *Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- KEPENEK, Yakup (2000). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Maliye Bakanlığı (2003). *2003 Yılı Bütçe Gerekçesi*, Ankara: Maliye Bakanlığı Yayını.
- PARASIZ, İlker (1993). *Para Politikası Keynes'gel İktisadın Düşüşü ve Yükselişi*, Bursa: Ezgi Kitapevi.
- ŞAHİN, Hüseyin (1995). *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitapevi.
- TUNÇAY, Mete ve Diğerleri(1997). *Türkiye Tarihi 4*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- YAVI, Ersal (2001). *Bir Ülke Nasıl Batırılır?*, İzmir: Yazıcı Basım Yayıncılık.
- İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (1999). *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi*, 2. Cilt Cumhuriyet'ten Günümüze, İstanbul: Creative Yayıncılık.

b. Makaleler, Dergiler, Tebliğler.

- AKGÖNÜL, Hüseyin (2001). Atatürk Dönemi'nin Para Politikası, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Ocak: 117-125.
- AYHAN, Rıza (1999). Merkez Bankası ve Para Politikası, *Yeni Türkiye*, Sayı 27, Mayıs-Haziran: 267-271.
- BAKAN, Sumru (2002). Osmanlı'dan Günümüze Türk Bankacılık Kesimi, *İktisat Dergisi*, Sayı 417: 31-39.
- KANYILMAZ, İbrahim (1999). Para ve Finansman Politikalarında Etkinlik, *Yeni Türkiye*, Sayı 27, Mayıs-Haziran: 272-278.

ÖZGÜVEN, Ali (1998). Cumhuriyetimizin 75. Kuruluş Yılında Atatürk'ün İktisadi Görüşleri ve Önerileri, *Yeni Türkiye*, Sayı 23-24, Eylül-Aralık:3293-3298.
Milliyet, 31 Mart 2003.